

Danmarks fjerde krone
DRONNING LOUISES BRUDEKRONE 1743

AF
JØRGEN HEIN

Den 30. november 1981 holdt H.M. Dronning Margrethe sit første offentlige foredrag. Det skete for et fyldt auditorium i British Museum i London, hvor 250 medlemmer af British Museum Society havde taget plads, medens andre 750 måtte gå forgæves (fig. 1). Som emne havde Dronningen valgt Rosenborg og slottets samlinger, og blandt de genstande, Dronningen viste lysbilleder af, fortalte om og stillede spørgsmål til, vakte især én opmærksomhed.¹

Det var en lille krone af forgyldt sølv med en puld af violet fløjel (fig. 2), hvis form og dekoration minder om de såkaldte *coronets*, som med-

¹ Se f.eks. John Njors omtale, „Dronningen overrasker de lærde”, *Politiken*, 1.12.1981, samt to artikler om kronen i hhv. *Politiken*, 2.12. og *Berlingske Tidende*, 13.12.

lemmer af det engelske kongehus og engelske hertuger bærer ved kroninger og særlige officielle lejligheder, og som de tillige anvender som heraldiske rangkroner. Den lille krone, der vejer 160 gram, er cirkulær og uden mærker, der kunne oplyse om mester, produktionssted og alder. Den består af en udsavet, ombukket og sammenloddet plade af sølv, der er drevet med hamre og derefter forgyldt. Nederst på kronen er der boret huller til påsyning af hvide hermelinskind med sorte halspidser. Herover følger to tovborter, som indrammer et bånd med otte ædelstene i kartoucher af løv, der alternerer med otte grupper af perler. I hver af de otte kartoucher ses seks huller, antagelig til befæstelse af snore med brillanter. Øverst veksler otte takker, to kors og to stiliserede blade mellem fire liljer. Ved en restaurering af pulden opdagede tekstilkonservator Katia Johansen indsatte stumper af spillekort, der skulle tjene som afstivning, samt to løkker af silkebånd, hvormed kronen kunne fæstnes til bærerens hår.²

Det er formen på kronens otte takker, der peger mod en engelsk oprindelse. For så godt som alle engelske konge- og dronningekroner smykkes af skiftevis kors og liljer, og på rangkroner for regentens børnebørn anvendes kors og liljer i kombination med stiliserede jordbærblade – nøjagtig som her, men dog med en dusk af guldråde på toppen af den violette puld. Det gælder f.eks. rangkronerne for prins William og prins Harry (fig. 3), sønner af prins Charles af Wales og dermed børnebørn af dronning Elizabeth 2.³

Fig. 3: Hertugen af Cambridges rangkrone (Wikipedia, Coronets).

Men hvad vidste Dronningen om Rosenborgs lille krone, da hun præsenterede den i London tilbage i 1981? Kun at kronen var tilgæet

² Katia Johansen: *Dronningens Kjole*, særudstillingskatalog fra Rosenborg, København 2004, s. 19.

³ Ifølge forordning, udstedt af George 5. den 21. november 1917, der byggede på en forordning fra Charles 2. i 1661. En hjertelig tak for disse oplysninger til Stephen Patterson, Head of Collections Information Management, The Royal Collection Trust. Se tillige Wikipedia, Coronets.

Fig. 4: Dronning Caroline Mathilde, malet af Carl Gustav Pilo ca. 1766. Olie på lærred. Rosenborg, inv. nr. 21-35. Foto: Kil Weiss.

Fig. 5: Dronning Louise i salvingsdragt, malet af Carl Gustav Pilo 1747. Olie på lærred. Statens Museum for Kunst, inv. KMS4071.

Rosenborg fra hoffet i 1785 og følgelig – da udformningen er engelsk – kunne være blevet bragt til Danmark af en af de to engelske prinsesser, der blev dansk dronning, enten Caroline Mathilde (fig. 4), der ægtede Christian 7. i 1766, eller Louise (fig. 5), der blev gift med Frederik 5. i 1743. Men af hvem og til hvilket brug? I det følgende skal disse spørgsmål søges besvaret ved inddragelse af hidtil ubenyttede arkivalier og oplysninger fra begge sider af Nordsøen.

Caroline Mathilde eller Louise?

Hvis vi tager udgangspunkt i prins Williams og prins Harrys ovennævnte rangkroner, peger pilen mod dronning Caroline Mathilde. For også Caroline Mathilde var barnebarn af en regent, idet hendes far døde som tronfølger. Derimod var dronning Louise datter af en regerende konge. Der er dog et men. Da Caroline Mathilde blev tvunget til at forlade Danmark efter skilsmissen fra Christian 7. i 1772, tilbageleverede hun alt, hvad hun havde fået i gave og haft brugsret over i sin værdighed som dansk dronning. Hun medtog kun sine personlige ejendele, f.eks. det store engelske rejsetoilette af forgyldt sølv, som hendes bror, George 3. af England, havde skænket hende i bryllupsgave.⁴ På toilettets enkelte dele ses Caroline Mathildes graverede monogram: C(aroline) R(egina) under en krone med otte ensartede blade og bøjler (fig. 6). Denne krone udgør et brud med engelsk tradition, idet briterne altid har anvendt konge- og dronningekroner med kun fire bøjler. I sin stolthed over søsterens kommende værdighed som dansk-norsk dronning har George 3. antagelig ladet hendes krone følge kontinentale forbilleder.⁵ Men når Caroline Mathilde tog broderens gave med sig til Celle, hvorfor skulle hun så have efterladt en eventuel medbragt „engelsk“ krone i København?

Fig. 6: Vaskefad med dronning Caroline Mathildes monogram C(aroline) R(egina) under en kontinental bøjlekrone. Indgår i et rejsetoilette af forgyldt sølv, udført af Thomas Heming, London 1766. Deponeret af Designmuseum Danmark på Koldinghus. Foto: Anni Nørskov Mørch.

⁴ Rigsarkivet, Kongehusets arkiv, Pakke 40, Sager vedrørende Caroline Mathildes klenodier 1772. Erik Zahle: „Dronning Caroline Mathildes komplette natbord“, *Det danske Kunstindustrimuseum: Virksomhed 1954-1959*, Kbh. 1960, s. 14-34.

⁵ En medvirkende årsag kan have været, at George 3. havde foræret sin tilkommende, Charlotte af Mecklenburg-Strelitz, en brillantbesat brudekrone til deres bryllup i 1761. Den har fire bøjler og fire „nedhæng“, der får den til at ligne en kontinental krone med otte bøjler. Charlotte lod sig afbilde med denne brudekrone på flere paradeportrætter, udført af Allan Ramsay og værksted. Se Lord Twining: *European Regalia*, London 1967, s. 67-68, fig. 32a, og Joanna Marschner (red.): *Enlightened Princesses: Caroline, Augusta, Charlotte, and the Shaping of the Modern World*, Yale & London 2017, s. 243-244, nr. 13.16 (Matthew Storey).

Fig. 8: Kopstykke på sættets spejl med dronning Louises spejlmonogram under en coronet med kors, liljer og „dusk“ på pulden. Udført af guldsmeden Johann Ludwig Biller 2. i Augsburg i 1743. Rosenborg, inv. nr. 12-120. Foto: Iben Kaufmann.

Fig. 7: Dele af dronning Louises rejsetoilette af forgyldt sølv, udført af fem forskellige guldsmede i Augsburg 1741-43. Rosenborg. Foto: Iben Kaufmann.

Hvad så med Frederik 5.s Louise? Da kronen blev oversendt fra hoffet til Rosenborg i 1785, medfulgte et stort forgyldt rejsetoilette, hvis dele prydes af Louises kronede monogram, og som bærer guldsmedestempler fra Augsburg 1741-43 (fig. 7).⁶ Den fælles fremsendelse kunne pege på en fælles proveniens fra Louise. Men de kroner, der anvendes på toilettets dele, viser kun kors og liljer samt en dusk på pulden (fig. 8) og er således ikke af samme type som den lille krone. Denne ser derfor ikke umiddelbart ud til at stå i sammenhæng med rejsetoiletet. Derimod stemmer dettes kroneformer overens med det dekret, som Louises fader, George 2., ved sin kroning i 1727 lod udstede om, at hans fem døtre skulle bære en krone, der var sammensat af kors og

⁶ I alt 55 dele, Rosenborg, inv. nr. 12-132-171.

Fig. 9: Mary af Storbritannien, landgrevinde af Hessen, malet af Johann Heinrich Tischbein den Ældre ca. 1752. Kulturstiftung des Hauses Hessen, Museum Schloss Fasanerie.

liljer og udsmykket med diamanter ved „alle passende begivenheder“.⁷ Desværre er fortegnelserne over dronning Louises brudeudstyr og dødsbo gået tabt, og derfor er det umuligt at afgøre, om faderens ordre om udfærdigelse af en krone blev fulgt i hendes tilfælde, og således også, om en sådan krone skulle være kommet til Danmark med hende. Dog viser paradeportrætter af to af hendes søstre, den 15 år ældre Anne, der ægtede den nederlandske statholder i 1734, og den kun et år ældre søster Mary, der blev gift med landgreven af Hessen i 1740, at begge søstre anvendte den af faderen foreskrevne krone med kors og liljer (fig. 9).⁸ Muligheden for, at Louise også skulle have benyttet en sådan krone, er således nærliggende. Det er dog næppe den krone, vi her beskæftiger os med. Dertil er den for forskellig.

Hvor kommer Rosenborgs lille krone med både kors, liljer og jordbærblade så ind i billedet? Svaret skal søges i nogle hidtil ubemærkede regninger og beretninger i Rigsarkivet og i Det Kongelige Bibliotek. Lad os kaste et blik på Louises brudefærd og bryllup i 1743.

Aktører og iscenesættelse

Dog først et par ord om Louise og hendes ægtefælle, den senere Frederik 5. Louise var ottende og yngste barn af George 2. af England, der tillige var kurfyrste af Hannover, og af Caroline af Brandenburg-Ansbach, som var 42, da Louise blev født i 1724. Caroline, der var vokset op ved hofferne i Dresden og i Berlin, beskrives som en dreven politisk begavelse og intellektuel, som ivrigt støttede videnskab, kunst, musik og teater for at give det nye hannoveranske kongehus en central placering i engelsk samfundsliv. Som led i disse bestræbelser fulgte en iscenesættelse af opdragelsen af de fire ældste børn, der så at sige voksede op i offentlighedens søgelys. Caroline døde imidlertid, da Louise var 12, og selvom de fire yngste søskende efter alt at dømme blev udannet efter de samme retningslinjer, betød tabet af den stærke moderskikkelse, at eftertidens viden om det er ringe.⁹ Louise synes dog at have slægtet sin moder på. Som Caroline havde lært sig engelsk, lod den udadvendte og ligefremme Louise sig og sine børn undervise i

⁷ For denne oplysning takkes ligeledes Stephen Patterson, Head of Collections Information Management, The Royal Collection Trust. Den originale engelske tekst lyder: „That our three eldest daughters and also our Royal daughters Mary and Louisa shall each of them for the future use and bear a coronet of the same fashion with the immediate sons of the Crown composed of Crosses and Fleur de Lis without Arches which coronet shall as well be worn adorned with jewels upon all proper occasions“.

⁸ Se portræt af prinsesse Anne, malet i London af Jacopo Amigoni ca. 1734. Olie på lærred. Royal Collection, RCIN 405646 (www.royalcollection.com).

⁹ Joanna Marschner 2017, s. 1-5, 384-395 (Florence Grant).

dansk, og som dronning skulle hun åbne Christiansborg for et fornyet hoffliv med musik og teater. Også brudgommen, kronprins Frederik, var udadvendt og livsglad. Frederik var født 1723 som eneste søn af Christian 6. og Sophie Magdalene. Han fik en omhyggeligt tilrettelagt opdragelse, synes at have haft udmærkede evner, men var tilsyneladende også uselvstændig. Havde han interesser, gjaldt det jagt, militær og mekanik. I al fald delte han hverken forældrenes religiøsitet eller moralske holdninger, og hurtigt fik han et tæt forhold til både alkohol og kvinder, sidstnævnte af sadistisk karakter. På et tidspunkt overvejede Christian 6. at sætte sin søn under formynderskab, og ægteskabet var et forsøg på at få tronarvingen til at falde til ro.

I løbet af 1743 faldt aftalerne om brylluppet på plads, og i sensommeren blev en ring og to brillanterede armbånd med kronprins Frederiks portræt og navnetræk sendt fra København til Louise i London.¹⁰ I november rejste Louise til Hannover, hvor hun blev viet til sin broder, hertugen af Cumberland, der agerede stedfortræder for den danske kronprins. Vielsen blev overværet af George 2. og fandt sted på hans fødselsdag; til stede var også Louises yndlingssøster, Mary, landgrevinde af Hessen. Den følgende dag fulgte afslutningen, et maskebal, illumineret af 1.000 vokslys, i operahuset på slottet Herrenhausen.¹¹ Fra Hannover drog Louise til Altona, den danske forstad til Hamburg, hvor Frederik ventede, og de så hinanden for første gang. I Altona tog Louise ligeledes afsked med sine engelske hoffolk, der – som foreskrevet i ægteskabspagten – blev erstattet af danskere.¹² Næste stop var Gottorp Slot i Slesvig, hvor Louise gjorde ophold, mens Frederik fortsatte direkte til København. Den 6. december mødtes parret atter i Roskilde, og samme aften nåede de Frederiksberg Slot, hvor de blev boende i de fire dage frem til den 11. december, da indtoget i København og brylluppet på Christiansborg skulle finde sted. Dagen efter, den 7. december, kom Christian 6. og Sophie Magdalene til Frederiksberg Slot for at „embrassere“ (omfavne) deres svigerdatter.

¹⁰ RA, Tyske Kancellis Udenrigspolitiske Afdeling, England, Lb. nr. 63-256, H.F. von Söhlenthals gesandtskabsarkiv. Ordre med bilag 1743-45. Armbåndene var udført af den københavnske juveler Fridrich Clarck jf. Partikulærkassen 1743, bilag 1472-1473. Hertil kom antageligt en ring og flere andre smykker.

¹¹ Det kongelige Bibliotek, Håndskriftssamlingen, Ny Kongelig Samling 1107 40, *Varia ad historiam R. Christiani VI'ti; e collectaneis O. H. Mollerii*, læg nr. 1 (1107, 1113), fol. 14r-15v.

¹² Som en særlig opmærksomhed var Louises engelske hofmesterinde, Anne van Keppel, grevinde Albemarle (1703-1772) af dansk afstamning, idet hun var illegitimt barnebarn af Charles 2. og dermed tipoldebarn af Frederik 2. Som tak fra kronprins Frederik modtog hun en skrivetavle af chagrin, der var indfattet i guld og indeholdt en veksels på £ 1.000. Jf. note 10.

Fig. 10: Admiralitetets festdekoration i Størrestræde (nuværende Holmens Kanal). Forbilledet var de to søjler, der flankerede rostraen, den offentlige talerstol i antikens Rom. Herpå placerede man gallionsfigurer fra erobrede fjendtlige krigsskibe. Stik af J.N. Schrøder efter forlæg af Marcus Tuscher. Kort- og billedsamlingen, Det Kongelige Bibliotek. Omtalt som dekoration nr. 37 i *Frolockende Copenhagen*, 1744, s. 163.

Brylluppet blev fejret med en i den danske enevælde hidtil uset pragt og festivitas, der skulle understrege samhørigheden mellem kongehus og undersætter.¹³ Ikke mindst imponerede indtoget, der kunne ses af alle uanset rang og stand. Samtlige i København boende gehejmeråder, riddere af Elefantordenen og af Dannebrogordenen, generalløjtnanter og kammerherrer var tilsagt til at møde ved Frederiksberg Slot den 11. december kl. 11 med hver sin krosse med seks heste og tjenere i liberi. Generalmajorer, admiraler, viceadmiraler, konferensråder, oberster, etatsråder, schoutbynachter, kommandører, oberstløjtnanter, kammerjunkere, justitsråder og hofjunkere skulle stille personligt til hest, og langs ruten stod både garnisonens regimenter og borgerbevæbningens forskellige afdelinger opstillet i stiveste mundering. Inddraget som aktive deltagere i indtoget var således både statens embedsmænd, militæret og byens borgere, og optoget må

¹³ Se Nils G. Bartholdy: „Paradeslottets hverdag”, i Kristian Hvidt, Svend Ellehøj & Otto Norn (red.): *Christiansborg Slot*, I, Kbh. 1975, s. 336-337.

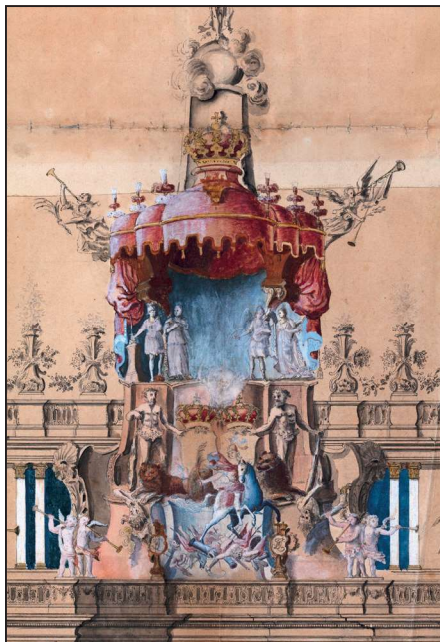

Fig: 11-12: Udkast til festdekoration foran Københavns Rådhus. I centrum ses en fyrig rytter med fredens palmegren, der træder krig og laster under fode, antagelig et symbol på kronprins Frederik. Magistraten valgte dog en delvist anden løsning. Heri indgik bl.a. pyramider, der var beklædt med glas og bemalt med lakmalerier, som først blev synlige, når decorationen blev illumineret. Udkastet er signeret af Gerd Deichmann, der malede ruiner, lysthaver og fantasiarkitektur til dronning Sophie Magdalenes tapetmanufaktur. Laveret tegning. Københavns Museum.

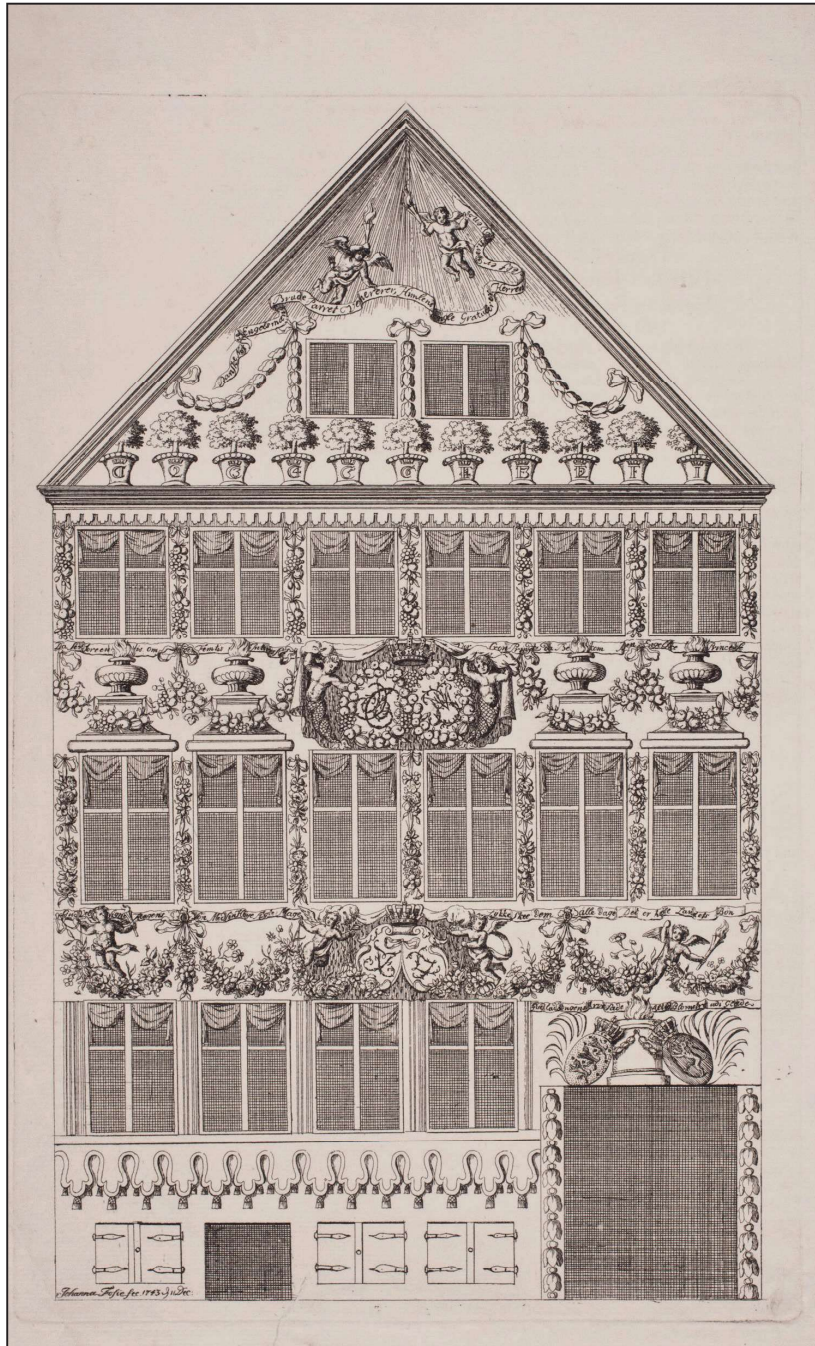
have været et farverigt skue: ikke færre end 40 karosser med seksspand og henved 150 ryttere foruden garden til hest.

Kl. 13 satte processionen i gang, og halvanden time senere passerede den Nørreport, hvor der blev saluteret med 27 skud. Derfra gik ruten ad Nørregade via Gammel Torv med Københavns Rådhus til Vimmelskiftet og Amagertorv. Videre ad Østergade til Kongens Nytorv, langs Holmens Kanal og over Holmens Bro til Christiansborg Slot, som man nåede efter endnu halvanden time. Undervejs var der rejst ikke færre end seks rigt udsmykkede æresporte (fig. 10), ligesom mange husfacader var dækket med festdekorationer (fig. 11-13). Det lange optog talte 12 afdelinger, der var en blanding af musicerende militær og kørende og ridende civile, sidstnævnte ordnet efter rang. I afdeling nr. 11 red kronprins Frederik i rød dragt på en hvid hingst, flankeret af 12 kongelige drabanter med hellebarder. Derefter fulgte statskarossen, trukket af otte hvide heste. Heri sad kronprinsesse Louise, der var ledsaget af kronprinsens eneste søster. Hestgarden med pauker og trompeterer dannede bagtrop.

På Christiansborg blev Louise og Frederik modtaget af Christian 6., Sophie Magdalene og kronprinsens faster, prinsesse Charlotte Amalie. I overværelse af det forsamlede hof gik herskaberne til Dronningens Audiensgemak. Klokkeren 18 begyndte vielsen, der fandt sted i Christian 6.s Første Forgemak, og samtidig bragede tre gange ni kanonskud ud over hovedstaden, ligesom de illuminerede festdekorationer blev tændt.

Bryllupsfesten kulminerede med et stort taffel for 80 personer i Riddersalen. På bordene, der dannede et dobbelt F, var der to springvand, et med en af Danmarks tre løver og et med Englands enhjørning. De kongelige, der sad under en baldakin med krone, spiste på guld, de øvrige gæster, som havde trukket lod om deres bordkort uden hensyn til rang, på sølv. Under taflet underholdt musikere og sangere med en til lejligheden komponeret kantate. Ved 22.30 tiden var der opbrud, og byen stod illumineret, da kongeparret i fakkeltog ledsagede brudeparret til deres fremtidige hjem på Charlottenborg. Christian 6. og kronprinsen kørte i én karosse, og dronning Sophie Magdalene og Louise fulgte i en anden. Henimod midnat tog kongeparret afsked og overlod brudeparret til hinanden. Den følgende dag var der først kur på Charlottenborg, derefter dinede de nygifte ved offentligt taffel på Christiansborg. Om aftenen var illuminationerne atter tændt, og Christian 6. red ud for at tage dem i øjesyn og vise sin påskønnelse.

Iscenesættelsen af de mange festligheder må have krævet en detaljeret og minutiøs planlægning, der antageligt blev samlet som drejebog til brug for de øverste ansvarlige. Herpå tyder adskillige foreløbige lister og to håndskrevne skildringer, der begge gengiver de ovenfor

nævnte hovedpunkter i forløbet.¹⁴ Den ene af disse skildringer er undertegnet af overhofmarskal Johann Christoph von Reitzenstein, og i den anden lidt længere version anføres det, at der ville blive udgivet en trykt beskrivelse af begivenhederne på både dansk, tysk og engelsk, illustreret med kobberstik af de fornemste dekorationer og illuminationer. Den udkom året efter, dog kun på tysk og desværre uden illustrationer, men til gengæld med et omfang på 186 sider. Her opregnes antallet af deltagere i indtoget, de fornemste navngives, ligesom de farvestrålende uniformer i borgerbevæbningens forskellige afdelinger får en indgående beskrivelse. Bogen slutter med omhyggelige beskrivelser af 41 udvalgte bygningers dekorationer og illuminationer, alle med behørig angivelse af den glade givers navn og titler.¹⁵ Målet med offentliggørelsen har været en inklusion, der skulle tilgodese så mange som muligt. Klare paralleller er de detaljerede beskrivelser af optog og deltagere ved Christian 4.s og Frederik 3.s kroninger i henholdsvis 1596 og 1648, der begge havde haft karakter af folkefest med den nykronede konges ridetur fra Frue Kirke tilbage til København Slot som hovedpunkt. Efter 1660 erstattede enevælden imidlertid kroningerne i København med salvingerne for et eksklusivt fåtal i Frederiksborg Slotskirke. I stedet trådte de kongelige bryllupsindtog, der nåede et hidtil uset klimaks i 1743.

¹⁴ KB, Håndskriftssamlingen, Ledreborg 161 fol., dronning Louises formæling 1743, *Allerunterhänigster Aufsatz*, signeret af Reitzenstein og Ledreborg fol. 163, *Vorläufige kurtze Relation von dem prächtigen Einzuge ... der ... Kron-Printzessin Louise in ... Copenhagen, am xiten December 1743*.

¹⁵ *Das frolockende Copenhagen bey dem feyerlichen Einzüge des Durchl. Fürsten und Herrn, Friedrichs, Kron-Printzen zu Dänemark und Norwegen etc. Und den Durchl. Fürstin Louise Königl. Printzessin von Gross-Britanien welcher in besagter Königl. Residentz am 11. December, 1743 bey Vorstellung vielen nach beschriebenen sinnreichen Illuminationen höchst beglückt geschahe*. U. st. 1744. Se tillige Povl Abrahamsen: *Kongeligt Bryllup. Sceneri og Baggrund*. Komplimentsbog nr. 5. Udenrigsministeri-

Modstående side: Fig. 13: Festdekorationen på organist, tegnelærer og raderer Jacob Fosies gård, Østergade 41. Radering med trykt forklaring, udført af hans datter, Johanna Fosie, der også holdt litterær salon og måske har forfattet dekorationens deviser i båndet øverst på gavlen: „Danske, Norske, Engelmænd / Brudeparret venerer / Himlens Engle gratulerer / Herren selv er Deres ven“. Facadens frugtguirlander symboliserer „de uskatterlige Frugter, som Gud har velsignet Rigerne med i vor dyrebare Cron-Printz Friedrich og Cron-Prinsesse Lovise“, medens verset på nederste skriftbånd henviser til de høje formidlere af denne lykkelige alliance: Gud, Christian 6, Sophie Magdalene, George 2. af Storbritanien, kronprinsen og Louise: Da SEX foreentes om / Den FEMTES interesse / Vor Cron-Printz da bekom / Den Engelske Prinsesse. Kobberstiksamlingen, inv. nr. KKSgb11015.

Fig. 14: Den kongelige familie. Christian 6. og Sophie Magdalene med kronprinsparret Frederik og Louise foran Hirschholm, malet af Marcus Tuscher, der ankom til København i november 1743. Olie på lærred. Rosenborg, inv. nr. 12-1. Foto: Kit Weiss.

Denne folkelige appel er ikke, hvad historikere traditionelt har til-
lagt Christian 6. og Sophie Magdalene, der især er blevet bebrejdet for
overdreven (tysk) pragtsyge og manglende (dansk) folkelighed, som
udtrykt allerede i 1780'erne af litteraten Charlotte Dorothea Biehl, der
anklagede parret for at have spist undersåtterne af med „en hoben

et, Kbh. 1967, s. 3, 20-21.

pragt¹⁶. Hverken Christian 6. eller Sophie Magdalene havde en imponerende fysisk fremtoning, og begge var plaget af skavanker. De vidste det selv, blev indadvendte, følte sig kejtede, fandt trøst i troen og skyede offentlig fremtræden. Men samtidig skabte de i fællesskab rammerne for en forynget enevælde: Ikke kun de store slotsbyggerier, Christiansborg, Hirschholm, Eremitagen m.m., men også det formelle apparat: en ny krone, en salvingsstol og et guldtoilette til dronningen, sølv-møbler til kongens audiensgemak, et spisestel af guld til 60 personer og fransk bordsølv ad libitum. Endvidere smykker til Sophie Magdalene, som hun – umiddelbart efter Christian 6.s død – båndlagde som kronjuveler til brug for den regerende dronning, idet „der i dette kongehus er så få juveler og slet ingen kronjuveler“.¹⁷ Snarere end personlig forfængelighed var der tale om repræsentativ pragt på embedets vegne, men uden en tilsvarende offentlig fremtræden. En diskrepans, som både Christian 6. og Sophie Magdalene var sig pinligt bevidst. På den ene side står dronningens udtryk „smukke bygninger gør dog et land ære“, på den anden kongens nøgterne konstatering „Vi lever som Eremiter“.¹⁸ I dette perspektiv udgjorde brylluppet 1743 et vendepunkt i forhold til offentligheden, der fik en nøje planlagt – og delvist fælles – iscenesættelse af næste generation (fig. 14).

Medgift og mangler

Derfor måtte heller intet mangle. Lad os vende tilbage til den lille krone, som Dronningen præsenterede i London i 1981. For som nævnt findes der i Rigsarkivet nogle hidtil ubemærkede dokumenter, herun-

¹⁶ Se Edvard Holm: *Danmark-Norges Historie 1720-1814*, bd. II, Kbh. 1894, s. 263 f., 576 f., 742 f. Louis Bobé: „Christian VI“ i Knud Fabricius (red.): *Danmarks Konger*, Kbh. 1944, s. 341-354. Svend Cedergreen Bech: *Oplysning og Tolerance 1721-1784*, (John Danstrup & Hal Koch (red.): *Danmarks Historie*, bd. 9), Kbh. 1977, s. 175-182, 286-293. Ole Feldbæk: *Nærhed og adskillelse 1720-1814*, (*Danmark-Norge 1380-1814*), bd. 4, Oslo 1998, s. 12-14. For en nylig kunsthistorisk sammenfatning og perspektivering se Ulla Kjær: *Fransk elegance og dansk snilde. Fransk-danske kunstsforbindelser i den danske enevældes tid*, Kbh. 2017, s. 139 ff. Citat se Svend Cedergreen Bech: *Brev fra Dorothea*, Kbh. 1975, s. 68.

¹⁷ Preben Mellbye-Hansen: *De danske Kronjuveler*, Kbh. 1990, s. 13ff.

¹⁸ Dronning Sophie Magdalene se Mellbye-Hansen 1990, s. 15; Christian 6. se brev fra kongen til grev Kristian Ernst af Stolberg-Wernigerode fra begyndelsen af 1735: „Dernæst maa jeg spørge Dem, hvad De mener, om jeg kan og tør holde Assemblé ved Hoffet. Det er vist, at vi leve som Eremiter. Folk beklage sig over, at de ikke faa Kongen og Dronningen at se, og jeg ved intet andet Middel til at se Folk hyppigere end ved Assembleer; jeg ser heller ikke, at der ligge noget ondt deri; det kan heller ikke godt være anderledes ved Hofferne, og det er saaledes ved alle andre Hoffer, kun ikke her“ jf. H.L. Møller: *Kong Kristian den Sjette og Grev Kristian Ernst af Stolberg-Wernigerode*, Kbh. 1889, s. 218 note 1.

der tre regninger, der er konteret under „diverse udgifter“ for 1744. De er betalt af kongens kasse, men vedrører bestillinger fra dronning Sophie Magdalene og er alle godkendt af hendes betroede kammerjomfru A.J. Schumann. Ifølge den første regning, der er dateret den 9. december 1743 – to dage før kronprinsparrets indtog og bryllup – leverede livskrædder J.P. Becker en kåbe af godt 9 meter karmoisinrødt silkefløjl, der var besat med borter og fire kvaster af guldtråd.¹⁹ Ifølge den anden regning forede buntmager J.J. Schwartzkopff denne kåbe med 320 hvide hermelinskind, hvortil kom et antal sorte hale-spidses, og af kammerjomfru Schumanns attest fremgår, at buntmageren måtte arbejde „i hast“.²⁰ På den tredje og sidste regning, udskrevet den 10. december, dagen før den store begivenhed, udbad guldsmed Hans Mundtberg sig 50 rigsdaler for „en Sølv forgyldt krone med Sølv forgyldning og Arbejds løn“. På regningen attesterede kammerjomfru Schumann guldsmedens pris med følgende ord: „Denne sølv forgyldte krone er korrekt udført og leveret på allernådigste befaling, og i betragtning af at samme krone først blev bestilt sent og derfor er blevet udført i stor hast, med arbejde både nat og dag, kan guldsmeden tilstås 46 rigsdaler“.²¹ Ifølge indførslerne i Partikulærkassens hovedbog blev både kåbe og krone udført til kronprinsesse Louise,²² og denne oplysning bekræftes af den ene af overhofmarskal Reitzensteins to beretninger.²³ Efter køreturen til Christiansborg, der havde varet godt tre timer, og den umiddelbart påfølgende modtagelse hos Christian 6. og Sophie Magdalene fik kronprinsparret et fortjent lille hvil. Men hurtigt fulgte omklædningen til brylluppet. Kronprins Frederik skiftede sin røde dragt ud med en af hvidt, sølvindvævet stof, der endnu er bevaret (fig. 15-16). Louise blev iført en matchende hvid bryllupskjole og fik påsat en brudekrone, der må være identisk med den lille krone på Rosenborg. Formentlig har kronen været besat med funkklende brillanter i løse fatninger, der kunne trækkes på snore og fæstnes i krone-ringens 48 huller.

Med denne viden er det ikke vanskeligt at forestille sig situationen. Kronprinsen har hentet sin udkårne i Altona, og den 6. december når

¹⁹ RA, PK, 1744, bil. 790.

²⁰ RA, PK, 1744, bil. 814.

²¹ RA, PK, 1744, bil. 794. Kun få af Mundtbergs arbejder har overlevet, men i 1745, leverede han et rejsetoilette med 32 dele, udført af 21 karat guld, til Christian 6. Det var antagelig en gave fra kongen til kronprinsesse Louise i anledning af hendes nedkomst med en prins, jf. Gudmund Boesen & Erik Lassen: *De Danske Dronningers Guldtoilette*, Kbh. 1955, s. 45ff.

²² RA, PK, 1744, fol. 91.

²³ KB, Håndskriftssamlingen, Ledreborg 163 fol., fol. 6v.

Fig. 15-16: Langærmet vest, knæbukser og kjol til kronprins Frederiks bryllupsdragt. Syet af blåligt og hvidt drap d'argent (silkestof tæt vævet med sølvtråde) og besat med broderier i guld; kjolen foret med blå silke. Rosenborg, inv. nr. 31F.3. Foto: Roberto Fortuna.

parret Frederiksberg Slot, hvor der skal hviles ud, og de sidste forberedelser inden brylluppet træffes. Ved udpakningen af Louises medbragte udstyr, herunder hendes brudekjole og rejsetoilette, ses imidlertid hverken den hermelinskåbe eller den brudekrone, som det danske kongepar må have fundet uundværlige for deres svigerdatters værdighed. Øjeblikkeligt træder Sophie Magdalene i aktion og bestiller både kåbe og krone. Hermed stemmer også den karakteristisk korte og tørre indførsel i Christian 6.s dagbog for den 10. december 1743, samme dag som guldsmed Mundtberg afleverede kronen. Kongens indførsel lyder: „Denne middag spiste Dronningen alene i sit kammer, fordi hun havde særdeles meget at gøre“.²⁴

Hvorfra kom inspirationen til den lille brudekrones to stiliserede blade, der bryder med George 2.s dekret fra 1727 om kun kors og liljer? Svaret må afvente nye fund i fortidens støvede papirer, men det

²⁴ *Danske Samlinger*, 2. rk., IV bd., Kbh. 1874-76, s. 307 f.

Fig. 17: Dronningekronen, set fra siden, når den bæres. På fronten sidder en brilant, hvorunder ses et kronet C6 i guldtråd. Udført af Frederik Fabritius 1731. H. 15,5. Største og mindste diameter henholdsvis 21 og 22 cm (ved bøjlerne). Rosenborg, 61-19. Foto: Iben Kaufmann.

må fremhæves, at dronning Sophie Magdalenes interesse for kroner ikke var en tilfældighed, for som nævnt havde Christian 6. ladet en ny dronningekrone fremstille til hendes salving i 1731. Traditionen vil vide, at Sophie Magdalene nægtede at bruge den eksisterende dronningekrone, fordi den havde været båret af Frederik 4.s anden dronning, Anna Sophie Reventlow, som Sophie Magdalene betragtede som en hore. Traditionen rummer antageligt et element af sandhed, men den overser, at den gamle dronningekrone kun havde seks bøjler og var blåemaljeret, medens kongekronen har otte bøjler og lyser i guld. For at skabe større samklang blev den nye dronningekrone derfor udført som en formindsket og lettere udgave af kongekronen, og kronens otte bøjler hviler på gennembrudte og fligede blade, hvis silhuet minder om den lille brudekrones (fig.17).²⁵ Har Sophie Magdalene ønsket at give sin engelske svigerdatters brudekrone et „dansk“ islæt? Og har Louise båret brudekronen med de to kors over ørerne og de to liljer over pande og nakke?

²⁵ Gudmund Boesen: *Danmarks Riges Regalier*, Kbh. 1986, s. 162-163.

Brudekroner i det danske kongehus

I 1600- og 1700-tallet var brudekronen og udslået hår populære symboler på brudens uskyld, især i de tysktalende dele af kontinentet og i Sverige.²⁶ Det er derfor berettiget at spørge, om kronprinsesse Louises brudekrone udgjorde et enkeltstående tilfælde, eller om brillantbesatte brudekroner var praksis i det danske kongehus? I den eksisterende litteratur om kongelige bryllupper nævnes nogle få eksempler. Det første stammer fra de store festligheder, som Christian 4. lod afholde for at fejre sin ældste søns bryllup i København i 1634. Ifølge en fransk gæst bar brudgommen og bruden, den udvalgte prins Christian og prinsesse Magdalena Sibylla af Sachsen, begge en krone under taflet, og bruden havde udslået hår.²⁷ De øvrige fem eksempler er langt senere. De tæller Frederik 6.s søster, prinsesse Louisa Augusta i 1786, fulgt af Christian 8.s to søstre, prinsesse Louise Charlotte i 1810 og prinsesse Juliane i 1812, samt Frederik 6.s to døtre, prinsesse Vilhelmine og arveprinsesse Caroline i henholdsvis 1828 og 1829.²⁸ I midten af 1800-tallet opstod en ny tradition, hvor de kongelige brude anvendte kroner eller kranser af myrter og orangeblomster, undertiden garneret med et diadem til at holde brudesløret.²⁹

På denne baggrund frister spørgsmålet, om der kan påvises andre brillantbesatte brudekroner end kronprinsesse Louises fra 1743 i tidsrummet mellem den udvalgte prins' bryllup i 1634 og prinsesse Louise Augustas i 1786. Lad os forsøge et hurtigt overblik over de skiftende generationer. Desværre kendes der ingen beretninger om den senere Frederik 3.s bryllup med Sophie Amalie af Braunschweig-Lüneburg, der blev fejret i Glückstadt i oktober 1643, men antageligt har Sophie Amalie båret en brudekrone. I al fald afbildes hun med en sådan på et samtidigt gruppebillede af den kongelige familie, der skulle forevi-

²⁶ Lord Twining 1967, s. 67-68. Barbro Hovstadius: *Brudkronor i Linköpings Stift*, Nordiska museets handlingar 87, Lund 1976.

²⁷ Merete Wilkenschildt: *Kongelige Bryllupper i Danmark gennem 500 år*, Kbh. 2004, s. 48-51.

²⁸ Wilkenschildt 2004, s. 71, og Mellbye-Hansen 1990, s. 98-99, 118-119. Det skal tilføjes, at der ikke synes at have været anvendt brudekroner ved kronprins Frederik (6.)s og kronprinsesse Marias bryllup i Gottorp i 1790 eller ved kronprins Frederik (7.s) og kronprinsesse Marianes i Neu-Strelitz i Mecklenburg i 1841. Se *Den mueligst fuldstændige Beskrivelse af Højtidelighederne i Anledning af Kronprinds Friderichs og Kronprindsesse Marias Formæling paa Gottorp den 31 Julii 1790 og Indtog i Kjøbenhavn den 14 September f. A: udviiste overalt og samlede til Afmindelse for Efterslægten*, 1791, hhv. *Regulativ über das bei der hohen Vermählung der Herzogin Caroline Charlotte Mariane zu Mecklenburg mit dem Kronprinzen Friedrich Carl Christian von Dänemark zu beobachtende Ceremoniel*, Neu-Strelitz 1841.

²⁹ Se Wilkenschildt 2004, s. 100, 118, 135, 155 og 159, 16 og 179.

Fig. 18: Den senere Frederik 3. og dronning Sophie Amalie som nygifte bag Christian 4. Detalje fra maleri af Christian 4. som fredsmægler, udført af Adrian van der Venne 1643. Grisaille på træ. Rosenborg, inv. nr. 7-12. Foto: Kit Weiss.

ge Christian 4. som europæisk fredsmægler (fig. 18),³⁰ og da Sophie Amalie som enke, i 1680, bortgiftede sin yngste datter, prinsesse Ulrika Eleonora, til Carl 11. af Sverige, indgik der en krone i datterens brudeudstyr.³¹ Også de to næste generationer, Christian 5.s hustru, Charlotte Amalie af Hessen,³² og Frederik 4.s første dronning, Louise af Mecklenburg-Güstrow,³³ anvendte brudekroner i henholdsvis 1667

³⁰ Jeg skylder min gode kollega museumsinspektør Peter Kristiansen tak for denne henvisning.

³¹ Lena Rangström: *En brud för kung och fosterland: Kungliga svenska bröllop från Gustav Vasa till Carl XVI Gustaf*, Stockholm 2010, s. 202.

³² RA, TKUA, Hessen, A II 19 1666-67(68), Akter og Dok. vedr. ægteskab mellem kronprins Christian (V) og prinsesse Charlotte Amalie af Hessen-Kassel, Læg: Protokol, holden ved det i anledning af ... det til Cassel sendte gesandtskab 1667, fol. 143v.

³³ Wolfgang Virk: „Die Abholung und Heimführung der Prinzessin Louise von Mecklenburg-Güstrow nach Dänemark 1695”, *Mecklenburgische Jahrbücher* 111, Schwerin 1996, s. 191-215, 201, 207.

og 1695. Karakteristisk fremhæver beretningen om Charlotte Amalies vielse i Kassel brudekronens rige besætning af ædelstene, medens kronprinsesse Louises moder måtte låne de nødvendige ædelstene af sin søster, således at datteren kunne medbringe en anstændig krone til vielsen i København. Derimod er det uvist, om Christian 6.s Sophie Magdalene, initiativtageren til Rosenborgs lille brudekrone, selv bar en krone, da hun ægtede den danske kronprins, der havde opsøgt hende på kurfyrstinde Christiane Eberhardine af Sachsens sommerresidens i Pretzsch og friet næsten umiddelbart efter. Dog nævner en beretning om det hastigt arrangerede bryllup et underholdende indslag ved taffet dagen efter vielsen. Til klagende musik frembar udklædte hoffolk en fejekost og et lys, en guldallerken med et seletøj og en illumineret krone af strå, der var udsmykket med et par i omfavnelse, fulgt af tre uvrne og balstyrige unger, hvoraf en vuggede, en anden svingede med en fane, og den tredje slog på tromme. Denne krone – vel en skæmtsom kommentar til naturens gang – blev holdt over en af de tilstedeværende adelige damer, når der blev udbragt en skål på brudeparrets sundhed.³⁴

Det er ligeledes uvist, om Frederik 5.s anden hustru, dronning Juliane Marie, bar en brudekrone, da hun og kongen blev viet i Frederiksborg Slotskirke i 1752. Der var kun gået knap et halvt år siden dronning Louises død i barselseng, og hoffet valgte derfor at nedtone brylluppet og lægge hovedvægten på den nye dronnings indtog i København.³⁵ Senere skulle Juliane Marie imidlertid lade to brudekroner udføre. Det skete i 1766, der blev vidne til ikke færre end én begravelse og tre bryllupper i det danske kongehus. Den 14. januar døde Frederik 5., ikke fyldt 43, og i løbet af sensommeren og efteråret blev tre af hans fire børn fra det første ægteskab med dronning Louise gift. Den 28. august, to dage før prinsesse Louises bryllup med landgrev Carl af Hessen og fire dage før prinsesse Sophie Magdalenes vielse til en stedfortræder for kronprins Gustav (3.) af Sverige, fik hofjuveler Christopher 2. Fabritius 20 rigsdaler for at „binde“ en krone med brillanter. Ifølge regningen havde denne brudekrone fire bøjler. Den 25. oktober leverede Fabritius dels en „ganske ny“ krone af forgyldt sølv med otte bøjler, blå emaljeret „kugle“ og puld af rødt silkefløjl til 60 rigsdaler, dels beregnede han sig 30 rigsdaler for at „binde“ den med brillanter.³⁶ Regningen er udstedt godt 14 dage før Christian 7.s bryllup med

³⁴ KB, Håndskriftssamlingen, Thott 1681 40, *Diarium over Kong Christian Vides Reise som Kronprins 1721*, fol. 10v-11r.

³⁵ Wilkenschildt 2004, s. 53-59.

³⁶ RA, PK, 1767, bil. 76. Ifølge påtegning fra A.G. Moltke udført på enkedronning Juliane Maries befaling til brug ved de tre bryllupper.

prinsesse Caroline Mathilde af Storbritannien, og ved et heldigt tilfælde er der bevaret en beretning om parrets indtog i København og formæling på Christiansborg. Heri beskrives deres bryllupsdragter som følger:

Hands Måytt Kongen og hendes Måytt Dronningen var iförte prægtige Sölv Drap D'ors Klædninger, Hendes Måytt. Dronningen havde desuden een af Ædelsteene stærck brilleerende Guld Krone, samt den Kongel. Kappe af rödt flöyel med mange guld Kronner besatt samt underforet med Hermeliin.³⁷

Ved de tre bryllupper i 1766 har brudene således fulgt kronprinsesse Louises eksempel i 1743, dog med brudekroner, der var afpasset efter brudenes rang. Søstrene Louise og Sophie Magdalene, der begge ægtede en prins, måtte nøjes med en krone med fire bøjler. Prinsesse Caroline Mathilde, der ægtede en konge og følgelig blev dronning, fik derimod en krone med otte bøjler og „kugle“, der må have mindet overordentligt meget om Sophie Magdalenes dronningekrone fra 1731.

Brillantbesatte brudekroner synes således at have været en fast tradition i det danske kongehus fra 1600-tallet og et stykke ind i 1800-tallet. Kun kronprinsesse Louises fra 1743 er bevaret. I anledning af 275 år for brylluppet er den blevet beklædt med ny hermelin og stråler nu i fordums glans (fig. 19).

³⁷ RA, Overhofmarskallatets Arkiv, 1 – I.N.2a, Dr. Caroline Mathildes indtog og formæling. „No 3 Indtog og formælings forretningen den 8 Nov. 1766 med videre derved forefaldne forretninger for i dend Tiid“, tredjesidste side.

Fig. 19: Kronprinsesse Louises brudekrone beklædt med hermelin. Udført af Hans Mundtberg i dagene 7.-10. december 1743. Foto: Iben Kaufmann.

SUMMARY

Denmark's fourth crown The nuptial crown of Queen Louisa from 1743

In the Royal Danish Collection at Rosenborg Castle is a small crown of gilt silver with a cap of crimson velvet and remnants of ermine trimming (figs. 2, 19). It is shaped like an English coronet consisting of a cirlet with eight points, four crosses patées alternating with two fleurs-de-lys and two strawberry leaves, a combination used on the coronets of the children of the Heir Apparent in Britain today (fig. 3). The crown at Rosenborg can be traced back to an inventory from 1785, and it was thus believed to have been brought to Denmark by one of the two British princesses who became Danish queen during the eight-

eenth century: Caroline Mathilda, who married Christian VII in 1766 (fig. 4), or Louisa, who married Frederik V in 1743 (fig. 5). This guess must, however, be rejected. Evidence comes in the form of two silver gilt toilet sets that formed part of the brides' trousseaus. On Caroline Mathilda's toilet set, which was a gift from her brother George III, we find the monogram C(aroline) R(egina) under a 'Continental' crown with four intersecting arches (fig. 6). Likewise, the toilet set of Louisa is adorned with her initials under a coronet with alternating crosses patées and fleurs-de-lys conforming to a warrant that was issued by her father George II on his coronation in 1727 (figs. 7–8). If this be so, how can the different combination of points on the small crown at Rosenborg be explained? The answer is found partly in some hitherto unpublished invoices in the Danish privy purse, and partly in several descriptions of Louisa and Crown Prince Frederik's entry into Copenhagen and subsequent wedding, in 1743. The day after their arrival at Frederiksberg Palace on the outskirts of the capital, Louisa met her parents-in-law, Christian VI and Sophie Magdalene, for the first time. Apparently, Louisa did not bring a coronet, and Queen Sophie Magdalene immediately ordered the present crown and an ermine robe to be made for the wedding ceremony four days later. The crown was made by goldsmith Hans Mundtberg, 'working night and day' and delivered on the day before the wedding in which it served as a nuptial crown for Louisa, who also wore the ermine robe.

In ordering crown and robe for her daughter-in-law, Sophie Magdalene acted in perfect unison with Christian VI, who paid for both items. In close cooperation, the royal couple became the most prolific builders in Danish history, thus modernizing the state apparatus / framework of Danish absolutism. Both, however, lacked the ability to socialize and therefore avoided public representation, which made their subjects complain of an empty shell of pomp and circumstance. In 1743 the task of representation was left to the extrovert and popular crown prince and his charming wife. Their entry and wedding was staged with unprecedented splendour and magnificence that was carefully planned to include every rank of society (figs. 10–16).

The ordering of the crown also raises the question of whether the use of nuptial crowns was a custom at the Danish court. A survey of the sparse and scattered sources indicates that bridal crowns were the norm rather than the exception in the period 1634–1829. Thus a nuptial crown with two cross arches and threaded diamonds was made for Caroline Mathilda in 1766.